

Скрипник А. Ю.,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

СПРАВОЧИНСТВО ВІЙСЬКОВОГО ЗМІСТУ У РОБОТІ ЦИВІЛЬНИХ УСТАНОВ КИЇВСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

В статі проаналізовано стан справочинства та формування звітної документації мілітарного характеру повітовими і губернськими установами з метою комплексного інформування вищих щаблів влади щодо становища частин регулярних військ, їх забезпечення та розташування. Розглянуто еволюцію формування законодавчої бази та її використання у практичній діяльності місцевими органами влади.

Ключові слова: держава, влада, справочинна документація, регулярна армія, чиновники, бюрократія.

Органи управління є невід'ємним атрибутом інституту держави і необхідним чинником її функціонування. Їх цілеспрямована та злагоджена робота має важливе значення для запровадження державних законів у суспільстві. А на місцевому рівні вони забезпечують безпосереднє виконання розпоряджень центральної влади, водночас надаючи останній інформацію про стан справ на місцях. Діяльність влади – це успіхи та невдачі в процесі управління. Правомірним і своєчасним є ретроспективний аналіз і дослідження історичного досвіду формування й розвитку місцевих органів влади, їх роботи, спрямованої на реалізацію внутрішньої політики держави шляхом виконання управлінських функцій.

Російське самодержавство керувалося у своїй колоніальній політиці загальним принципом багатонаціональних імперських утворень – устанавленням політичної, економічної, національної та мілітарної зверхності панівної нації над підкореними. Саме місцеві органи влади були провідниками цього

державного курсу, що відображалось у звітній справочинній документації [1, с. 46-53].

Еволюція і подальший розквіт миколаївської державної бюрократичної системи не міг не торкнутися й збройних сил імперії. Обсяги міжвідомчого листування з кожним роком зростали як снігова куля, а з Петербурга вимагали все нових звітних документів, які часто дублювали один одного.

Події кінця 20-х – початку 30-х рр., які вирували неподалік від меж Правобережної України, наклали свій відбиток на роботу владних структур. З'ясувалося, що не зважаючи на усі поточні підрахунки і звітність місцевих органів влади, через постійні та інтенсивні пересування по трьох губерніях великих мас військ, (майже одночасно одні підрозділи входили, другі виходили з адміністративних меж) в канцеляріях губернаторів запанувала плутанина. На серпень 1828 року начальство не знало реальної картини, тривалої чи тимчасової присутності військових частин по кожній з губерній краю. З Петербурга надійшов циркуляр: «Для належного здійснення і ведення справ належить усім Градським і Земським Поліціям подати відомості: які саме війська квартирують в Повітах, Містах та слободах; позначити в яких саме районах перебувають бригади, полкові і ротні квартири і в яких селищах. Такі відомості доставляти негайно при вступі до міста чи Повіту військ і про тих хто виступив у похід» [2, арк. 1-2]. Тільки при умові системного поєднання усіх звітів можна було скласти певну уяву по даному питанню і відзвітувати до гори.

Відомо, що начальники губерній щорічно подавали звіти про стан губерній цареві, а з моменту утворення Київського генерал-губернаторства, й своєму безпосередньому шефу – генерал-губернатору. Цей документ мав певну форму і послідовність викладення по усім основним соціально-економічним напрямкам. В таких звітах нас цікавить «Частина III. Земські повинності і військові потреби». Саме в ній окреслено коло обов'язків губернаторів щодо питань пов'язаних з присутністю військової складової в житті краю. Не зважаючи на певну долю формалізму, в цих документах у стилі «все в губернії добре», все ж такі видно, що турбувало губернаторів, на що вони намагалися звернути увагу начальства, які питання вважали пріоритетними [3, с. 205-210].

Ще однією формою звітності губернаторів до царя стали «Всепідданіші рапорти», які належало надавати у разі

відвідання монархом губернії під час його подорожей-інспекцій. Ця практика була поширена ще з початку століття і писалася «господарями губерній» в довільній формі, але у 1830 році відбулася їх уніфікація і затверджений певний порядок викладення інформації. Він складався з двох форм: офіційної і статистичної. Перша була схожа на публічний урочистий рапорт. В кожному з розділів другої форми містилася інформація військового характеру [3, с. 741-744].

Остаточним законодавчим закріпленням прав і обов'язків «господарів губернії», регламентуванням їх звітності по основним напрямкам діяльності, став відомий «Наказ цивільним губернаторам» який побачив світ у червні 1837 року, саме він окреслив коло їх діяльності на декілька десятиліть наперед. Відповідно до цього документу губернатори мали продовжувати контролювати та регулювати ті галузі господарства які були пов'язані з забезпеченням військ [4, с. 361-439].

Невід'ємною ознакою миколаївської системи державного справочинства у всіх галузях державного механізму в 40-х – 50-х рр. продовжувала зоставатись обов'язкова періодична звітність. Якщо на повітовому і губернському рівнях така документація надходила догори починаючи зі станового щабля по лінії Міністерства внутрішніх справ (МВС) та інших міністерств, то в армійських підрозділах – з ротного і батальйонного рівнів до Військового міністерства. Прямі конфлікти з суто економічних питань між місцевою владою і розташованими на їх теренах армійцями розв'язувалися порівняно швидко, і тут великих розбіжностей майже не було, то у сфері соціального співіснування спостерігалось не тільки бюрократичне суперництво, а й при зручній нагоді компрометація в очах вищого начальства чиновника-суперника з іншого відомства. Це той рідкий випадок коли військовослужбовці опинялися у більш уразливій ситуації через інформованість вищих інстанцій про усякі негаразди та конфлікти на місцях з їхньої вини.

Справа в тому, що городничі і повітові справники негайно повідомляли губернаторів про усі випадки конфліктів між обивателями і військовими на місцях, а командири батальйонів і полків намагалися приховувати такого роду інформацію від свого начальства уникаючи розголосу, який тягнув за собою

дисциплінарні стягнення. Найнеприємніше для них було те, що про більш-менш варті уваги випадки генерали зобов'язані були письмово повідомляти особисто царя [5, с. 261].

Багатоджерельність надходжень інформативних відомостей та їх розпорошеність по звітності різних губернських установ декількох міністерств, змусив вище військове керівництво у Петербурзі наказати начальникам губерній відокремлювати відомості які цікавили суто Військове міністерство.

Виправданням таких колосальних бюрократичних зусиль і витрат з метою отримання картини тотального економічного забезпечення збройних сил в регіонах, була стратегічна політика Ніколая I, спрямована на розбудову і зміцнення величезної мілітаризованої імперії, де кожен гвинтик державного апарату, не залежно від роду діяльності, мав бути підпорядкований військовій складові. Тому вищому керівництву держави як повітря потрібні були відомості про стан військ та їх потреби. Більш-менш ефективно керувати таким величезним механізмом, який з'їдав чималу частку державного бюджету, можливо було тільки при наявності постійного інформативного забезпечення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Скрипник А. Ю. Особливості функціонування бюрократичної системи губернських установ у мілітарній площині на початку XIX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. Т. 2. С. 46–53.
2. Центральний державний історичний архів України м. Києві. (ЦДІАК України). Ф. 533, Оп. 3, Спр. 286, арк 1–2.
3. Скрипник А. Ю. Стан справочинства в державних установах Подільської губернії наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 18: На пошану професора В. С. Степанкова. С. 205–210.
4. Повне зібрання законів Російської імперії (ПЗЗРІ) Собр 2. Т. V. Отд. 1. № 3808а. СПб., 1831. 824 с.
5. ПЗЗРІ. Собр 2. Т. XII. Отд. 1. № 10303. СПб., 1838. 822 с.
6. Там само. № 10176. СПб., 1838 822 с.